

KOMPARÁCIA OBJEMU A ŠTRUKTÚRY NEPLATENEJ PRÁCE V DOMÁCNOSTIACH NA SLOVENSKU[#]

COMPARATION OF UNPAID WORK VOLUME AND STRUCTURE IN SLOVAK HOUSEHOLDS

KAŠČÁKOVÁ Alena - NEDELOVÁ Gabriela

Abstrakt

Hodnota, ktorá sa za určité časové obdobie vyprodukuje v konkrétnom regióne je vyjadrená ako makroekonomická kategória – HDP. Avšak existuje tiež hodnota práce, vyprodukovanej ako neplatená práca, vykonávaná v domácnostiach. Na jej kvantifikáciu je potrebné poznať presne vymedzenie pojmov, nájsť vhodný zdroj údajov a tieto kvantifikovať. Príspevok popisuje metodiku a postup výskumu, jedinečného svojho druhu na Slovensku a dáva priestor pre viacdimenzionálnu komparatívnu analýzu objemu a štruktúry neplatenj práce v slovenských domácnostiach.

Abstract

Produced value in a particular region and period is the macroeconomic category – GDP. However, there is also value of work produced as unpaid work done at household. For its quantification it is necessary to know the exact definition, to find a suitable source of data and quantify them. The paper describes the methodology and research process, unique of its kind in Slovakia and gives rise to multidimensional comparative analysis of the volume and structure of unpaid work in Slovak households

ÚVOD

V každom regióne, v každej krajine sa dennodenne vyprodukuje istý objem tovarov a služieb, ktorých hodnota sa premieňa do hodnoty vyprodukovaného HDP. Okrem tejto makroekonomickej kategórie, ktorá zahŕňa celkovú hodnotu vyprodukovaného bohatstva sa však vytvárajú aj hodnoty, o ktorých nemáme vykázané údaje producentov a ktoré neprejdú cez trh. Ide napríklad aj o hodnoty, vyprodukované v domácnostiach pre ich členov, alebo aj pre členov iných domácností bezodplatne – tzv. neplatenú prácu v domácnostiach. Ekonomickej a finančnej hodnote netrhových aktivít sa v svojej teórii ekonómie rodiny venoval nositeľ Nobelovej ceny Gary S. Becker. Vysvetľoval nielen voľbu kombinácie statkov na trhu, času, ktorý strávime ako pracovná sila na trhu práce, ale aj rôznych typov využívania voľného času mimo trhu. Ukázal na možnosti kvantifikácie voľby osobných vzťahov v manželstve, voľby mať deti, investovať do ľudského kapitálu a vysvetľoval, že za takúto voľbu existuje finančná alebo nefinančná protihodnota, ktorú človek pri svojom rozhodovaní zvažuje.

[#] Tento príspevok vznikol s podporou grantu VEGA 1/0935/13.

1 ZDROJE ÚDAJOV O NEPLATENEJ PRÁCI

Neplatená práca v domácnostiach je vykonávaná pravidelne a denne a to väčšinou členov domácností. Vytvárajú tak nezanedbateľnú hodnotu, pričom však chýbajú podklady pre jej kvantifikáciu. Neplatená práca v domácnostiach je kategória, k výskumu ktorej sa krajiny venujú veľmi rôznorodo. V niektorých krajinách sa uskutočňujú pravidelné výberové prieskumy využitia času (Time Use Survey), iné krajiny využívajú ďalšie zdroje údajov, prevažne zo sociologických prieskumov (Quality of Life Survey, International Social Survey Programme, European Value Study), ktoré však poskytujú len okrajové, čiastkové informácie, umožňujúce meranie jej objemu, postojov a motivácie pre jej vykonávanie, nie sú však vhodné na posúdenie viacdimenzionálnej štruktúry neplatenej práce ani pre výpočet jej hodnoty.

Na Slovensku bol v roku 2006 pilotne overovaný prieskum využitia času (Time Use Survey), ktorý umožňuje poznať rozloženie denného času a zistenie jeho štruktúry podľa jednotlivých vykonávaných činností, t.j. aj neplatenej práce. Z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov, potrebných na jeho realizovanie na Slovensku sa ďalší postup zastavil a v zisťovaní sa do dnešných dní nepokračovalo. Jedinou možnosťou pre zistenie objemu času a kvantifikovanie hodnoty vykonávaných činností neplatenou prácou v domácnosti mohol byť len primárne vykonávaný zber údajov. Kolektív riešiteľov projektu VEGA 1/1141/11 „Trh práce v kontexte špecifik neplatenej práce, meranie jej rozsahu a dopadu na domácnosti, podnikateľskú sféru a ekonomiku“, pôsobiaci na Ekonomickej fakulte UMB v Banskej Bystrici tak pristúpil v rokoch 2011 a 2012 k jeho realizácii. V roku 2011 prebehol predprieskum, ktorého úlohou bolo overiť kvalitu a úplnosť dotazníka ako prostriedku na zistenie kvalitatívnych i kvantitatívnych informácií o činnostiach spadajúcich do kategórie neplatennej práce v domácnostiach. V marci roku 2012 prebehol hlavný prieskum na výberovej vzorke 1564 domácností a 4435 respondentov, žijúcich v týchto domácnostiach. Výber domácností bol reprezentatívny podľa počtu členov domácností, výber respondentov podľa krajov a pohlavia, pričom vo všetkých prípadoch ide o relevantné premenné, ktoré majú významný vplyv na objem a štruktúru neplatennej práce. Ďalšia výskumná aktivita výskumného kolektívu pokračovala v rokoch 2013 a 2014 realizáciou nasledujúcich prieskumov, pričom bola zastrešená výskumným projektom VEGA 1/0935/13 „Neplatená práca ako potenciálny zdroj sociálno-ekonomického rozvoja spoločnosti a determinant individuálneho blahobytu“.

2 METODIKA ZISŤOVANIA

Definícia pojmu neplatená práca sa opiera o kategorizáciu produktívnych a neproduktívnych činností zahrnutých, resp. vyňatých zo systému národných účtov (SNA). Neplatená práca v najširšom zmysle zahŕňa široký okruh činností mimo trhu práce, ktoré nie sú finančne odmeňované. Vymedzenie činností ľudí v domácnostiach, ktoré sú charakterizované ako neplatená práca, vychádza z definície SNA, t.j. ide o aktivity, ktoré sa nachádzajú mimo produkčných hraníc ESA alebo o aktivity, za ktoré vykonávateľ nezíska finančnú náhradu, ale môžu sa započítať do HDP (System of National Accounts, 2009). Do prvej skupiny činností v rámci neplatennej práce v domácnosti sa započítava príprava jedál, domáce práce – upratovanie, výroba a údržba textílií, pestovanie okrasných rastlín, starostlivosť o zvieratá – domácich miláčikov, oprava a údržba bytu a automobilu, nakupovanie a služby, starostlivosť o deti, o dospelých a dobrovoľnícka činnosť. Do druhej skupiny činností, ktoré sú zahrnuté do neplatennej práce v domácnosti ale môžu byť ocenené na trhu, patrí pestovanie úžitkových rastlín, chov hospodárskych zvierat a výstavba a rekonštrukcie.

Kvantifikáciu času, ktorú respondenti a domácnosti venujú na vykonávanie neplatennej práce, je potrebné citlivo vymedziť, aby nedošlo ku skresleniam vykazovaných hodnôt. Vzhľadom na vysokú rôznorodosť dĺžky času vykonávania jednotlivých činností a ich sezónnosť, riešitelia pristúpili k rozhodnutiu zisťovania týždenného času, ktorý respondenti venovali na ich vykonávanie, po zohľadnení ich sezónneho zastúpenia. Okrem kvantitatívneho odhadu času boli zisťované aj kvalitatívne premenné týkajúce sa postojov k neplatennej práci, motivácie na jej vykonávanie, názoru na perspektívy jej existencie v budúcnosti, pomoc ďalších členov domácnosti a v neposlednom rade aj socio-demografické charakteristiky respondentov a domácností. Pokračujúci výskum sa zameriaval tiež na aktuálny a potenciálny záujem domácností o substitúciu existujúcich činností neplatennej práce v domácnosti platenými aktivitami trhovými subjektov a dôvody tohto záujmu, resp. nezájmu.

Všetky údaje, získané v prieskumoch boli postupne spracovávané, údaje analyzované a publikované na konferenciách a v domácich a zahraničných publikáciách.

3 OBJEM A ŠTRUKTÚRA NEPLATENEJ PRÁCE

Objem a hodnota neplatennej práce nie je statická veličina a mení svoju veľkosť a štruktúru v čase. Obsahom ďalšej časti príspevku budú niektoré výsledky z dotazníkového prieskumu, uskutočneného v roku 2013 riešiteľským kolektívom projektu VEGA 1/0935/13.

Objem a štruktúra neplatennej práce v domácnostiach podlieha pomerne silnému vplyvu rodových rozdielov nielen na Slovensku, ale na celom svete. Garry S. Becker vo svojej teórii ľudského kapitálu vysvetľuje rozdiely v odmeňovaní mužov a žien na trhu práce voľbou investície žien do iného typu ľudského kapitálu ako muži – do materstva a starostlivosti o domácnosť. Toto zdôvodnenie má konkrétny prejav v pomerne vysokom objeme neplatennej práce žien v domácnosti a v rozdielnej štruktúre činností spadajúcej do neplatennej práce. Výskum ukázal platnosť tých očakávaní (tabuľka 1). V slovenských domácnostiach trávajú muži vykonávaním neplatennej práce v priemere týždenne 20,14 hodín, pričom ženy až 30,64 hodín. Líši sa aj štruktúra týchto činností – ženy strávia najviac času prípravou jedál (7,8 hodiny týždenne), upratovaním (5,66 hodín) a starostlivosťou o deti (4,5 hodiny), muži prípravou jedál (3,43 hodín týždenne), nakupovaním a zabezpečením služieb pre domácnosť (2,97 hodín) a starostlivosťou o deti (2,74 hodín).

Tabuľka č. 1 Priemerný týždenný objem neplatennej práce v domácnostiach podľa pohlavia a druhov činností

Pohlavie			Príprava jedál	Upratovanie	Textílie	Okrasné rastliny	Domáci miláčikovia	Oprava a údržba	Nakupovanie a služby	Starostlivosť o deti
muž	N	Valid	899	888	853	863	864	874	900	810
		Missing	16	26	61	51	50	40	15	104
		Mean	3,4317	2,5522	,5479	1,2203	1,3895	1,5211	2,9677	2,7475
		Std. Deviation	3,70933	3,22768	1,08212	2,61496	3,02949	2,47875	2,43128	10,81280
žena	N	Valid	972	972	962	939	923	898	970	893
		Missing	16	16	26	49	65	90	18	95
		Mean	7,8070	5,6639	2,6179	1,6687	1,3623	,1948	4,1955	4,4925
		Std. Deviation	6,05291	4,67147	2,59958	2,76286	2,90942	,64193	3,19730	17,21092

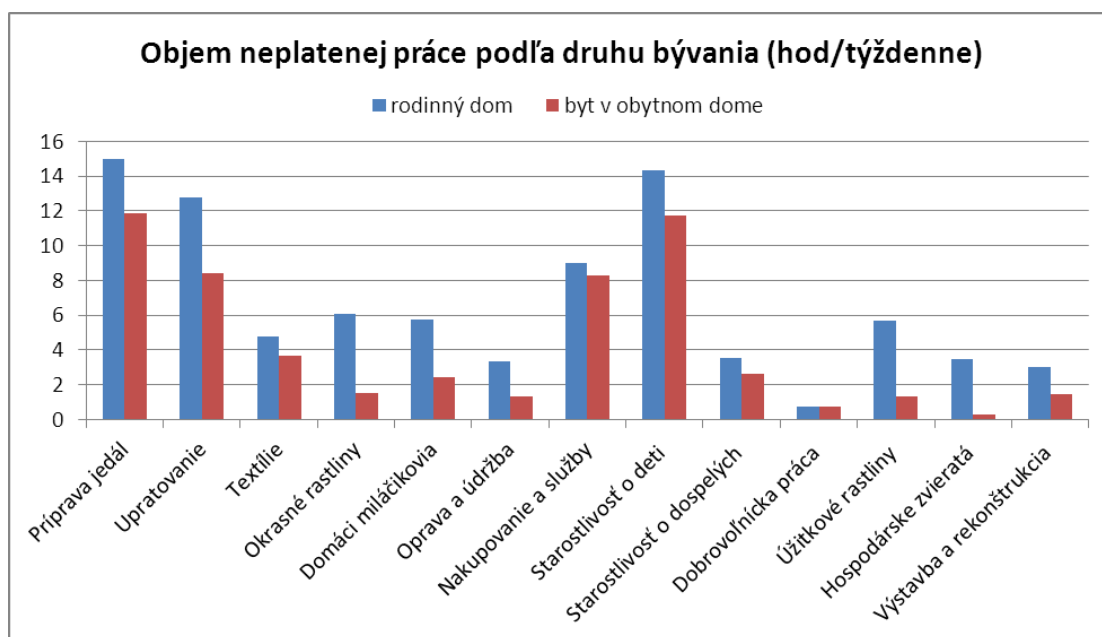
Pokračovanie tabuľky:

Pohlavie			Starostlivosť o dospelých	Dobrovoľnícka práca	Úžitkové rastliny	Hospodárske zvieratá	Výstavba a rekonštrukcia	Neplatená práca (bez hosp., rekonštrukcie)	Neplatená práca celkom
muž	N	Valid	800	802	835	806	812	909	909
		Missing	114	112	79	108	102	6	6
		Mean	0,7199	0,4999	1,2152	1,0216	1,4615	16,8095	20,1393
		Std. Deviation	2,80851	1,94987	2,31530	3,32084	4,70351	15,53634	18,64223
žena	N	Valid	880	867	914	873	877	975	975
		Missing	108	121	74	115	111	14	14
		Mean	1,2792	0,2140	1,3084	0,4042	0,3539	28,7358	30,6438
		Std. Deviation	4,53522	,96082	2,70035	1,45430	1,35001	25,64905	26,96627

Zdroj: vlastné spracovanie

Rozdielne nie sú len hodnoty času, stráveného vykonávaním neplatennej práce jednotlivcami, ale aj všetkými členmi domácností spolu, t.j. rozdielna je veľkosť neplatennej práce v domácnosti ako celku. V jednočlenných domácnostiach je týždenný objem neplatennej práce 24,72 hodín, v dvojčlenných domácnostiach je to 44,62 hodín, v trojčlenných domácnostiach je najväčší nárast časovej dotácie na 86,54 hodín, čo je s najväčšou pravdepodobnosťou spôsobené prítomnosťou detí a potrebou starostlivosti o ne. Štvorčlenné domácnosti vykázali týždenný objem 94,23 hodín a ďalšie zvýšenie počtu členov domácnosti o jedného člena spôsobilo nárast objemu neplatennej práce na 113,14 hodín.

Na veľkosť neplatennej práce v domácnostiach tiež vplyvajú možnosti a druh bývania. Bývanie v rodinnom dome poskytuje širšiu paletu činností, ktoré je potrebné vykonávať a ktorú väčšinou zabezpečujú jednotliví členovia domácnosti. Na základe výsledkov výskumu bolo zistené, že priemerný týždenný objem práce, ktorú vykonávajú členovia domácnosti žijúcej v bytovom dome je 53,7 hodín a u domácnosti, žijúcej v rodinnom dome je to až 84,95 hodín. Štruktúra vykonávaných činností sa líši podľa druhu bývania aj u tzv. obligatórnych činností, ktoré sa vykonávajú nezávisle od druhu bývania (príprava jedál, nakupovanie a služby starostlivosti o deti, starostlivosť o dospelých). Túto odlišnosť je možné prisúdiť skutočnosti, že bývanie v rodinných domoch je typickejšie pre vidiecke domácnosti s vyšším počtom členov domácnosti vyššou náročnosťou na vykonávanie týchto činností.

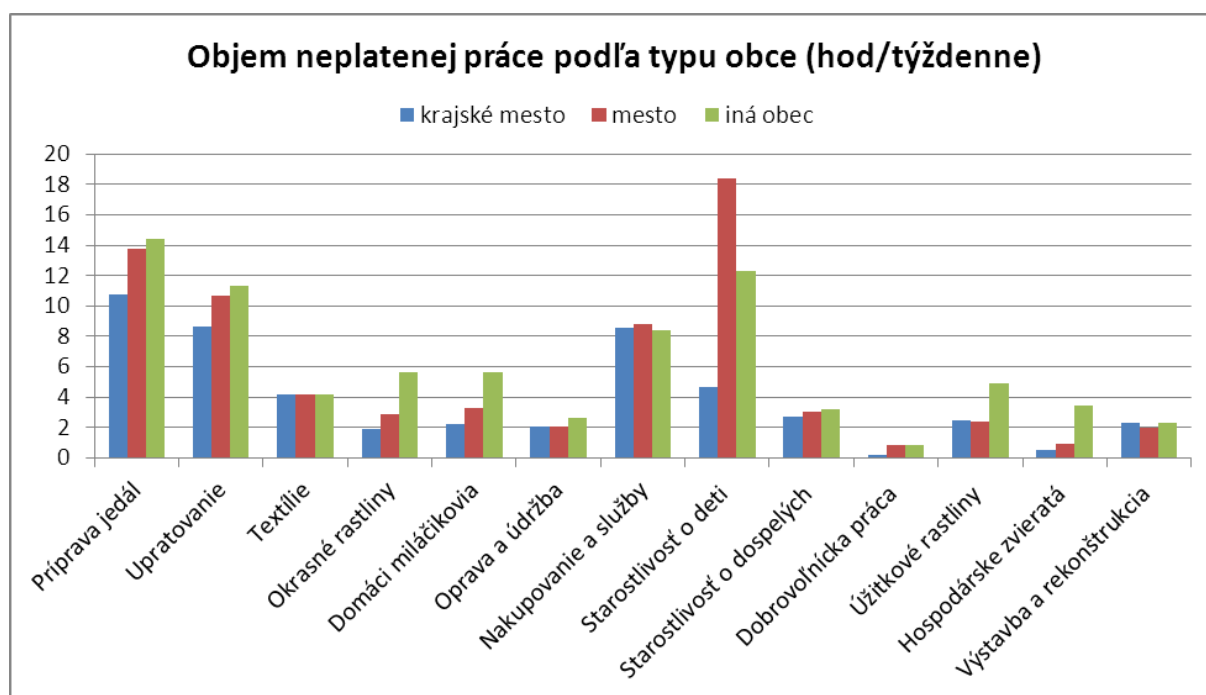

Graf č. 1 Objem neplatennej práce podľa druhu bývania

Zdroj: vlastné spracovanie

V dotazníkovom prieskume sme tiež zisťovali príslušnosť domácnosti k typu obce, pričom sme podľa veľkosti rozlišovali kategórie: krajské mesto, mesto a iná obec (t. j. vidiecka obec). Priemerná veľkosť objemu neplatennej práce klesala s rastom veľkosti obce. V krajských mestách bola zistená v rozsahu 49,7 hodín, v mestách 71,4 hodín a v iných obciach 76,2 hodín (graf č. 2).

Objem neplatennej práce v slovenských domácnostiach vykazuje rozdiely podľa príslušnosti k regiónu. Dá sa povedať, že sa zvyšuje od juhozápadu na severovýchod. Domácnosti v Bratislavskom kraji vykazujú týždenný objem neplatennej práce 63,1 hodín, v Nitrianskom kraji 66,8 hodín, Trnavskom kraji 75,7 hodín a v Trenčianskom kraji 78,9 hodín. Stred a východ Slovenska zaznamenáva mierne vyššie hodnoty neplatennej práce, pripadajúcej na domácnosť. Domácnosti Banskobystrického kraja mali priemerný týždenný objem neplatennej práce 73,1 hodín, Žilinského kraja 77,2, Košického kraja 77,7 a Prešovského kraja 80,6 hodín.

Graf č. 2 Objem neplatennej práce podľa typu obce

Zdroj: vlastné spracovanie

Počet detí v domácnostiach a starostlivosť o ne tiež významne vplýva na objem neplatennej práce vykonávanej v domácnostiach. Domácnosti bez detí vykázali priemerný týždenný objem neplatennej práce 59 hodín, domácnosti deťmi 121 hodín neplatennej práce na domácnosť.

Ukazuje sa, že objem a štruktúra neplatennej práce sú veličiny, významne ovplyvňované viacerými socio-demografickými, ekonomickými i geografickými charakteristikami, ktoré sú častokrát vzájomne prepojené.

ZÁVER

Objem a štruktúra neplatennej práce je veličina podliehajúca vplyvu mnohých ekonomických, mimoekonomických a socio-demografických charakteristík. Tieto sú prísne individuálne,

pričom však existuje všeobecná tendencia ich vplyvu v slovenských domácnostiach. Primárny prieskum uskutočnený v roku 2013 potvrdil prevládajúci objem neplatennej práce u žien nielen v celkovom objeme, ale aj v štruktúre podľa konkrétnych činností (príprava jedál, upratovanie, výroba a údržba textílií). Ďalším dôležitým faktorom ovplyvňujúcim rozsah neplatennej práce v domácnostiach bol druh bývania (domácnosti žijúce v rodinných domoch mali vyšší objem) a typ obce, pričom domácnosti žijúce v krajských mestách mali výrazne najnižší objem vykonávanej neplatennej práce oproti domácnostiam žijúcim na vidieku. Rozsah neplatennej práce v domácnostiach v krajoch rástol „severozápadným“ smerom s najnižším objemom neplatennej práce v Bratislave a najvyšším a Prešovskom kraji. V ďalšom výskume chceme nadviazať na základné deskriptívne charakteristiky a rozdiely v objeme a štruktúre neplatennej práce analýzou vplyvu prevažne neekonomických faktorov ako sú motívy, postoje a očakávania. Z doterajšieho výskumu sa ukazujú ako silnejšie pôsobiace oproti ekonomickým, čím sa Slovensko radí medzi krajiny s tradicionalistickými a prevažne rodinne založenými vzťahmi, ktoré sa premietajú aj do oblasti vykonávania neplatennej práce v domácnosti.

Použitá literatúra

1. BECKER, G. 1997. *Teorie preferencí*. Praha, Grada Publishing, 1997. ISBN 8071694630
2. LUHA, J. 2006. *Štatistické metódy analýzy kvalitatívnych znakov*. In: FORUM STATISTICUM SLOVACUM. 2006, č. 2. Bratislava: SŠDS, 2004, s. 2 – 20. ISSN 1336-7420
3. MARTINKOVIČOVÁ, M., KIKÁ, M. 2012. *Socio-kultúrne aspekty neplatennej práce*. In: *Ekonomika a spoločnosť, vedecký časopis EF UMB*. Banská Bystrica: EF UMB, roč. 13/2012, č. 2, s. 125 – 136. ISSN 1335 – 7069
4. *System of National Accounts 2008*. 2009. European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations and World Bank. ISBN 978-92-1-161522-7
5. URAMOVÁ, M. – TUSCHLOVÁ, M. 2012. *Špecifiká trhu práce na Slovensku a v Banskobystrickom kraji*. In : *Kitekintés – Perspektive. Magyar-román-szlovák periodika*, Szent István Egyetem, Békéscsaba 2012, roč. XVI, č. 18, s. 24 - 28. ISSN 1454-9921

Kontaktné údaje

Alena Kaščáková, Ing. PhD.
KKMaIS, EF UMB
Tajovského 10
975 90 Banská Bystrica
alena.kascakova@umb.sk

Gabriela Nedelová, RNDr. PhD.
KKMaIS, EF UMB
Tajovského 10
975 90 Banská Bystrica
gabriela.nedelova@umb.sk